

מיומנות קריאה לכיתה ז'

טעמי המקרא

רחלה דרור

הקדמה

טעמי המקרא מהווים בסיס חשוב ומרכזי לפרשנות המסורתית של המקרא. כבר בתלמוד נזכר "פיסוק טעמים" ככלי לפרש ולהבין את הכתוב, אך לא תמיד פרשו חז"ל באמצעותם. פרשני ימה"ב התבססו עליהם הרבה יותר, והגדילו לעשות ראב"ע באומרו, "כל פירוש שאיננו על פי הטעמים לא תאבה לו". עם זאת, הפרשנים לא גרסו כי פשט הכתוב תואם בהכרח את הטעמים, כמאמר רד"ק: "אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הניקוד".¹

לנו חשוב ללמד טעמים, כי הם משמשים כלי-עזר פשוט ויעיל להבנת הטקסט המקראי.

טעמים של הטעמים

לטעמים שלושה תפקידים -

תפקיד מוזיקלי-אסתטי - הטעמים מורים על הלחן, על נגינת המילים בעת קריאת הכתובים בבית-הכנסת.
תפקיד פרשני-תחבירי - סימני פיסוק - הטעמים מצביעים על מבנה הפסוק, ומחלקים את הפסוק לחלקיו.
תפקיד של הגייה - ציון הטעם במילה - אם היא נהגית במלעיל או במלרע.

בכיתות ביה"ס העל יסודי אני ממליצים על הוראת ארבעה טעמי המקרא הבסיסיים:²

הטעם	תפקיד תחבירי	דוגמא
סילוק (=סוף פסוק)	נקודה - חותם את הפסוק.	בָּא וְ
אתנח (=אתנחתא)	נקודה או פסיק- מחלק את הפסוק לשניים, וחותם את הצלע הראשונה שלו.	מִצְרָיִם וְיִשְׂרָאֵל
זקף גדול	פסיק או פסיקון- מחלק את אחת מצלעות הפסוק	וַיִּצְטַרְצוּ
זקף קטן	פסיק או פסיקון- מחלק את אחת מצלעות הפסוק	וַיִּעֲקֹב

טעמים אלה עוזרים לעשות סדר בפסוקים עמוסים, שיכולים במבט ראשון להיראות מאיימים ובלתי מובנים.

וכיצד נזכור זאת? - בקלי-קלות:

הבה נדמיין את טעמי המקרא כשליטיו של הטקסט המקראי:

הקיסר הוא השליט רם-המעלה, שתחום מלכותו גדול מאד - ומיהם **הטעמים הקיסרים**? - הסילוק והאתנח.

המלך הוא בעל תחום מלוכה קטן יותר מזה של הקיסר - ומיהם **הטעמים המלכים**? - זקף גדול וזקף קטן.

¹ אנציקלופדיה מקראית, כרך ג', ערך "טעמים", עמ' 394 ואילך.

² ניתן למצוא את כל הטעמים באתר תנ"ך ממלכתי. <http://cms.education.gov.il>

(אחריהם במידורג באים השרים והמשרתים, שאינם נכללים במאמר זה.)

סילוק ואתנח - פשוט כל-כך !

במדבר, י"ג, 17-20

משה מטיל על המרגלים משימה מורכבת, וכדי להשיג את המידע עליהם למלא את כל ההוראות שקבלו ממשה. כשאנו נדרשים למלא משימה מורכבת, כדאי לפרק אותה לחלקיה, ולבצע חלק אחר חלק עד שנשלים את כולה. נעצב את הטקסט המקראי על-פי טעמי המקרא (שכזכור, מחלקים את הפסוק לחלקיו):

י ז ו יִשְׁלַח אֶתֶם מִשֵּׁה לְתוֹר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן ו יֹאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בְּנֹגֵב וְעֲלִיתֶם אֶת־הַהָר :

וראיתם את הארץ מה היא,
ואת העם היושב עליה,
החזק הוא הרפה?
המעט הוא אם רב?

וישלח אותם משה,
לתור את ארץ כנען,
ויאמר אליהם: עלו בנגב,
ועליתם אל ההר.

י ח ו יִרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מֵהַהָר וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ הַחַזֵּק הוּא הַרְפָּה הַמְעַט הוּא אִם־רַב :

ומה הארץ אשר יושב בה -
הטובה היא אם רעה?
ומה הערים אשר הוא יושב בהנה -
הבמחנים או במבצרים?

י ט ו יִמָּה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אִם־רָעָה ו יִמָּה הָעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב בָּהֶן הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים :

כ ו יִמָּה הָאָרֶץ הַשְּׂמֵנָה הֲוּא אִם־רָזָה הַיִּשְׁבָּה עַל אִיו וְהַתְּחִזְקָתָם וְלִקְחֹתָם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וְהַיְמִים יִמִּי בְּכֹרֵי עֲנָבִים :

ומה הארץ השמנה היא אם רזה?
היש בה עץ אם אין?
והתחזקותם
ולקחתם מפרי הארץ,
והימים,
ימי ביכורי ענבים.

נוכל להציע סימני פיסוק שונים כגון פסיק, נקודה ופסיק, מקף, סימני קריאה ושאלה.

גם התלמידים יכולים להציע פיסוק לפי הבנה ואינטואיציה (ולא רק ארבעת הטעמים שנלמדו).

”ויהי אור”!

ראינו ש”תרגום” טעמי המקרא לסימני פיסוק האיר את הכתוב וגרם להבנתו.

פסוקים ופרוסות עוגה

מי אוהב עוגת שוקולד?
ומי שאוהב - יכול לאכול את כולה!
ב”פ”ס” אחד?
לא. פרוסה אחר פרוסה...

הפסוק כמוהו כעוגה -

אם נפרוס אותו ל”פרוסות”, נוכל להנות ממנו-כולו.

הצעה לתרגיל בכיתה: טעמי המקרא כסימני פיסוק המסייעים להבנת הכתוב

שמות, י”ד, 4-1 - מה קרה לבני ישראל? ומי מספר זאת?

מפסוק 1 אנו למדים כי ה' המדבר אל משה מכינו לקראת הבאות - תגובת פרעה ליציאת בני ישראל ממצרים.

בפסוק 3 נאמר: וְאָמַר פְּרַעֲהוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבִכִים הֵם בְּאֶרֶץ | סֵגֶר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר:

בתחילת הפסוק אלוהים אומר מה יגיד פרעה (וו היפוך, מעבר לעתיד); **ומי הדובר בסופו - פרעה או אלהים?**

”סגר עליהם המדבר” - האם פרעה ממשיך לדבר, או הסבר של אלהים? **היכן מסתיימים דברי פרעה?**

לו היו בעלי הטעמים מפרשים כי פרעה אמר את שני חלקי המשפט, היכן היו שמים את האתנחתא?

- קרוב לוודאי שבמילה ”ישראל” במקום הזקף.

ואם נפרש בהתאם לטעמים, כיצד נקבע מי אמר מה?

- ברישא של הפסוק (=חלקו הראשון) אומר פרעה, שרוצה להשיב לעצמו את העבדים העבריים, שהם ”נבוכים”

בארץ, מרגישים אבודים וחסרי-אונים. בסיפא של הפסוק (=חלקו השני) מובא הסבר למבוכתם של בני ישראל

בעיני פרעה: המדבר סוגר עליהם; אין להם לאן לברוח, ולכן הם חשים אבודים ובנקל יפלו לידי פרעה, לפי

תפיסתו כפי שמתכנן אלוהים.

ניתן לומר שהכתוב נאמר ע”י פרעה, הקובע עמדתו ואחר מסביר קביעתו. אפשר גם לומר, שהכתוב נאמר ע”י

אלוהים, המציין ואח”כ מסביר את תגובת פרעה ליציאת העבדים העבריים מארצו. על פי האפשרות השנייה

פירשו את הפסוק בעלי הטעמים.

מקום הטעם המקראי הוא בהברה המוטעמת במילה. הצרפתים הוגים את רוב מילות שפתם במלרע, ואילו ההונגרים במלעיל. בעברית מילים רבות הן מלרעיות, אך אין זה יוצא דופן להגות מילים גם במלעיל.

לעיתים נמצא מילים, שאופן הגייתן - במלרע או במלעיל - משנה את משמעותן.

1. וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אֲדָמַת הַקָּדָשׁ וַיַּחַד בְּיָרְוִשָׁלַם (זכריה ב' 16)
וְלִקְחָתֶם לָכֶם בַּיּוֹם הַרְאִשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדֶּרֶךְ כַּפֹּת תְּמָרִים וְעֵגֶף עֵץ־עֵבֶת
וְעֵרְבִי־גִטְסָל

וְשִׁמְחֶתֶם לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שְׁבַעַת יָמִים (ויקרא כ"ג 40)

2. וְעָלֶיךָ [תמר בת דוד, אחות אמנון] כְּתָנַת פְּטִים כִּי־כֵן תִּלְבָּשׁוּ בְּנוֹת־הַמֶּלֶךְ הַבְּתוּלֹת
מְעִילִים וַיֵּצֵא אוֹתָהּ מִשְׁרֵתוֹ הַחֹזֵן וְנָעַל הַדָּלֶת אַחֲרֶיהָ (שמ"ב י"ג 18)
וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֶלְוִן הַנֶּעַל (דברים כ"ה 10)

3. וְכִמּוֹ הַשָּׁחַר עָלָה וַיֵּאֲצִו הַמַּלְאָכִים בְּלוּט לְאַמֵּר קוּמִי קָח אֶת־אַשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי
בָנֹתֶיךָ

הַנְּמַצָּאת פּוֹת־סִפָּה בְּעֵזְרוֹ הַעִיר (בראשית י"ט 15)
עוֹרֵי שְׁחַר מְעֵלֵי וְעֵצְמֵי־חֲרָה מְנִי־חֲרָב (איוב ל' 30)

4. יְהִי־דוֹר נִחְשׁ עָלֵי־דָרֶךְ שְׁפִיפוֹ עָלֵי־אֶרֶץ הַנְּשֻׁף עֲקָבֵי־סוּס וַיִּפֹּל לְכַבּוֹ אֲחוֹר
(בראשית מ"ט 17)

כִּי לֹא־נִחְשַׁל בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל כְּעֵת יִאָמַר לְיַעֲקֹב וַיִּשְׂרָאֵל מֵהַפְּעַל
אָל

(במדבר כ"ג 23)

משעשע ובלתי נשכח

וַיֵּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן לָמָּה חָרָה לָּךְ וְלָמָּה נִפְלִי פָנֶיךָ (בראשית ד', 6).
קריאת המילה "חרה" תעורר ודאי צחוקים בכיתה, אך בהחלט גם תעודד את התלמידים לקרוא בהטעמה.

עושר ואושר

בטקסטים רבים (שירה כגון תהלים, וגם חכמה ונבואה) קיימת תקבולת בין שתי צלעות הפסוק, שביניהן מפריד האתנת. הצבת שתי הצלעות זו מתחת זו ממחישה את הקשר ביניהן (צורני ותוכני). מתוך קשר זה ניתן להבין מילים קשות, חדשות, נרדפות, מנוגדות ועוד.

תהלים קי"ד

א בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם
בַּיִת יִעֲקֹב מֵעַם
לַעֲזָ:
ג הִנֵּם רְאֵה וַיִּנָּס
הַיִּרְדּוֹ יִסָּב לְאֶזְרוֹ:
ד הַהָרִים הִקְדּוּ כְּאֵילָנִים
לְבֵטוֹת כִּבְנֵי-צֹאן:

משלי י, 1

בְּנוּ אֶתְכֶם יִשְׁמַח-אֱלֹהִים
וּבְנוּ כֹסֶיךָ תִּוַּגְתִּי
אָמֵן:

משלי כ"ו, 13

אָמַר עֲצֵל שְׂחָל בַּדְּרָךְ
אֲלֹהֵי בְּיָו הַרְחִיבוֹת:

משלי ל"א, 20

כִּפְהָ פִּרְשָׁה לְעֵנִי
אִי־יָדֶיהָ שִׁלְתָה
לְאֶבְיָו:

הכתוב מפרש את עצמו

דברים, א', 12-15

בפס' 12-13 מזכיר משה, שבתחילת דרכם במדבר התקשה לשאת ולטפל לבדו בכל צרכי העם. לכן מינה "אנשים חכמים ונבונים וידועים" שעמדו בראשי השבטים, וסייעו לו להתמודד עם העם הרב, ככתוב בפסוק 15.

כיצד נראה מערך ההנהגה שהקים משה?

טו וַאֲלֶיךָ אֶת-רֵאשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם אֲנִישֵׁי חֲכָמִים וַיִּדְלְעוּ וַאֲתָן אוֹתָם רֵאשֵׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרִים וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם:

הפסוק ארוך ועמוס פרטים, מה שמקשה על הבנתו. קריאה מוטעמת של פס' 15 תעשה סדר בפסוק ותסייע להשיב לשאלה:

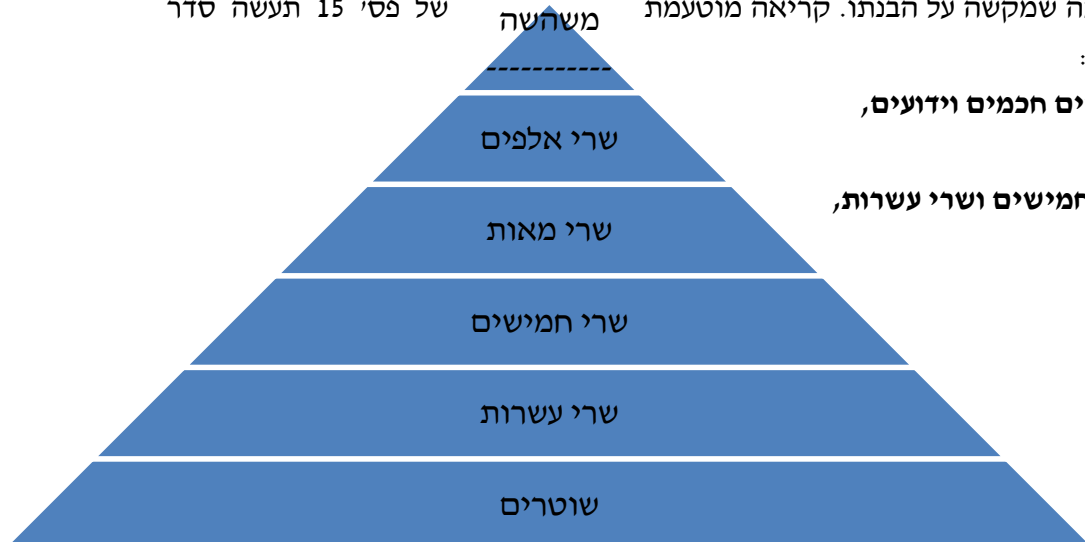
ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים,

ואתן אותם ראשים עליכם,

שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמישים ושרי עשרות,

ושוטרים לשבטיכם.

ירי בתנ"ך

מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וַחִילוֹ יָרָה בָּיָם וּמִבְּחַר שְׁלֹשִׁי טַבְּעוֹ בַּיָּם-סוּף

נשמע קשה בקריאה ראשונה? "לא הבנתי כלום" יאמר התלמיד (ויגרום לנו בזה הרגע לשקול ברצינות שינוי קריירה) נקרא שוב ונבדוק יחד איתו - "הכצעקתה?" שירת-הים מתארת בדרכה הציורית את קריעת ים-סוף. הסיפור מוכר לתלמיד, מה שמקל על הבנת השירה. באמצעות האתנח נחלק כל פסוק לשנים - הצבת צלעותיו זו תחת זו מוסיפה "פירוש" חזותי:

מִרְכַּבַּת פְּרָעָה וַחִילוֹ יָרָה בָּיָם "יררה". לא ברור מה זה "יררה", אך ידוע לנו מִי "יררה" והיכן

מרכבות פרעה ביים סוף

וּמִבְּחַר שְׁלֹשִׁי טַבְּעוֹ בַּיָּם-סוּף: לא ברור מיהם שלישיו, אך ידוע של מי הם - של פרעה. ומה ארע להם? אנו יודעים שהם טבעו ביים סוף.

מסתבר שהכל ברור, מלבד המילה "יררה" - ואם כך - מה, לדעתך, עשו ה' ומרכבות פרעה וחיילו ביים? ומה עשוי להיות פירוש המילה "יררה"?

שמות, ז', 14

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה כַּבֵּד לֵב פְּרָעָה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם:

מה משמעות "כבד"? האם ליבו של פרעה שוקל 10 ק"ג?...

הצלע השניה מסבירה את הראשונה: ליבו קשה ועיקש. הוא מסרב (=ממאן) לשחרר את בני ישראל, ואפילו מטה משה ההופך לתנין לא משכנע אותו. עצירת הקריאה לרגע, כפי שמתחייב מהאתנח והזקף, "עושה סדר" בפסוק, וממש "מסמנת" בו נקודתיים ומקף:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה: כַּבֵּד לֵב פְּרָעָה - מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם.

הצעה לאמצעי-עזר: מן הדף המצ"ב ניתן להכין לתלמידים כרטיס-עזר (וגם סימניה לספר התנ"ך)

טעמי-המקרא (סימני-פיסוק)	התנועות בעברית, לפי צליליהן
סילוק/סוף פסוק - הַאֲרָץ	A - אַ אָ אֵ
מפסיק גדול: אתנח - בְּשִׁלָּה	E - אֵ אִ אֵי
מפסיקים בינוניים: זקף גדול - וַיִּתְּאֶמֶר	I - אֵי אִי אֵי
זקף קטן - אֶהָב	O - אֵ אִ אֵי אֵי (קמץ קטן)
	U - אֵ אִ אֵי אֵי